

VOICE

Voicing children Opportunities
Interaction Collective decision
making Education

Voicing children Opportunities
Interaction Collective decision
making Education

Συμμετοχικές και διαλογικές πρακτικές στην προσχολική τάξη

Δομή της παρουσίασης

▶ Α΄ ΜΕΡΟΣ:

- ▶ **Αναστοχασμός** των φοιτητών/τριών πάνω στην έννοια του διαλόγου και στην αναγκαιότητα της συμμετοχής των παιδιών στη διαλογική διαδικασία.
- ▶ **Στόχος:** Ενίσχυση της διερευνητικής συζήτησης και της συνεργατικής σκέψης των φοιτητών/τριών.

▶ Β΄ ΜΕΡΟΣ:

▶ Εισαγωγή στο θεωρητικό πλαίσιο

- ▶ (α) Η έννοια και η σημασία του διαλόγου.
 - (β) Η αναγκαιότητα της μελέτης των συμμετοχικών και διαλογικών πρακτικών.
 - (γ) Η σημασία του διαλόγου στην εκπαιδευτική διαδικασία: Η σχέση διαλογικών πρακτικών και μάθησης
 - (δ) Οι προϋποθέσεις του διαλόγου
 - (ε) Τα χαρακτηριστικά της διαλογικής διδασκαλίας.
 - (στ) Κυρίαρχες διαλογικές πρακτικές
 - (ζ) Αποτελεσματικές διαλογικές και συμμετοχικές πρακτικές.
- **Στόχος:** Η εισαγωγή στη νέα γνώση / θεωρητικό πλαίσιο.

▶ Γ΄ ΜΕΡΟΣ:

- Πρακτική άσκηση
- **Στόχος:** Αναπλαισίωση της θεωρητικής γνώσης, αναστοχασμός και ανατροφοδότηση.

Α΄ ΜΕΡΟΣ (Διαφάνειες: 4-9)

- ▶ **Αναστοχασμός** των φοιτητών/τριών στην έννοια του διαλόγου και στην αναγκαιότητα της συμμετοχής των παιδιών στη διαλογική διαδικασία:
 - ▶ (α) μέσα από αναστοχαστικά ερωτήματα και
 - ▶ (β) μέσα από ένα παράδειγμα διαλογικής αλληλεπίδρασης στην προσχολική τάξη.
- ▶ **Στόχος:** Ενίσχυση της διερευνητικής συζήτησης και της συνεργατικής σκέψης, πριν την εισαγωγή στο θεωρητικό πλαίσιο. Ανάδυση της προσωπικής και επιστημονικής θεωρίας των φοιτητών/τριών για το θέμα.

Η έννοια του διαλόγου

(Διερεύνηση, ανταλλαγή και καταγραφή απόψεων, συνεργασία των φοιτητών/τριών σε μικρές ομάδες, συζήτηση στην ολομέλεια, ανατροφοδότηση)

- ▶ **(α) Ποιες λέξεις/φράσεις σάς έρχονται στο μυαλό ακούγοντας τη λέξη «διάλογος»;**
- ▶ **(β) Πώς θα ορίζατε τη συμμετοχή των παιδιών στη διαλογική διαδικασία;** (δηλαδή, πώς συμμετέχουν τα παιδιά στη συζήτηση / διάλογο κατά την εκπαιδευτική διαδικασία; Με ποιον τρόπο, τότε και σε ποιους τομείς συμμετέχουν;)
- ▶ **(γ) Υπάρχει σχέση ανάμεσα στη συμμετοχή των παιδιών στο διάλογο και στη μάθηση; Αν ναι, πώς κατανοείτε αυτή τη σχέση;**

Αναστοχασμός μέσα από ένα παράδειγμα οργανωμένης συζήτησης στην προσχολική τάξη (1)

- ▶ **ΝΗΠΙΑΓΩΓΟΣ:** Σήμερα ξέρετε γιατί θα μιλήσουμε; (Στο τραπεζάκι που είναι τοποθετημένο μπροστά της, βρίσκονται δύο αγγεία.)
- ▶ **Νίκος:** Για τις..., για τα αγγεία. Αφού αγγεία είναι αυτά.
- ▶ **ΝΗΠΙΑΓΩΓΟΣ:** Ναι, όμως γιατί για τα αγγεία;
- ▶ **Νίκος:** Ξέρω εγώ; Πού να ξέρω; Δεν ξέρω εγώ. Εσύ;
- ▶ **ΝΗΠΙΑΓΩΓΟΣ:** Θα μιλήσουμε παιδιά για τον Ηρακλή (φωνές από όλα τα παιδιά). Τι ξέρετε γι' αυτόν;
- ▶ **Νίκος:** Εγώ τον έχω δει σε κασέτα.
- ▶ **ΣΤΕΛΙΟΣ:** Κι εγώ τον έχω δει.
- ▶ **ΝΗΠΙΑΓΩΓΟΣ:** Και τι είδατε δηλαδή;
- ▶ **ΣΤΕΛΙΟΣ:** Εγώ τον έχω δει να πολεμάει.
- ▶ **Νίκος:** Εγώ τον έχω δει να βοηθάει τον Οδυσσέα.
- ▶ **ΝΗΠΙΑΓΩΓΟΣ:** Ο Ηρακλής βοηθούσε τον Οδυσσέα;
- ▶ **Νίκος:** Να σκοτώσει τον Μινώταυρο.
- ▶ **ΝΗΠΙΑΓΩΓΟΣ:** Τον Μινώταυρο ο Ηρακλής;
- ▶ **Νίκος:** Ναι.
- ▶ **ΝΗΠΙΑΓΩΓΟΣ:** Όχι, ο Ηρακλής έχει τη Λερναία Ύδρα και το λιοντάρι της Νεμέας.
- ▶ **ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ:** Ο Ηρακλής με το βέλος του σκότωσε ένα ελάφι της Άρτεμης και μετά, εεε..., σκότωσε το αγριογούρουνο που κατέστρεψε τα χωράφια.

Αναστοχασμός μέσα από ένα παράδειγμα οργανωμένης συζήτησης στην προσχολική τάξη (2)

- ▶ **ΝΗΠΙΑΓΩΓΟΣ:** Και αυτά τι ήτανε;
- ▶ **ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ:** Δύο άθλοι του Ηρακλή.
- ▶ **ΝΗΠΙΑΓΩΓΟΣ:** Ακούσατε; Δύο άθλοι του Ηρακλή. Τι είναι οι άθλοι, ξέρετε;
- ▶ **ΛΕΥΤΕΡΗΣ:** εεεε.... ξέρουμε.
- ▶ **ΝΗΠΙΑΓΩΓΟΣ:** Οι άλλοι ξέρετε; Ρώτησα για άθλους, τι σημαίνει άθλοι! Ξέρετε;
- ▶ **ΝΙΚΟΣ:** εεεε Είναι, είναι κακοί οι άθλοι.
- ▶ **ΝΗΠΙΑΓΩΓΟΣ:** Άθλοι, τι είναι οι άθλοι; Ποιος ξέρει;
- ▶ **ΛΕΥΤΕΡΗΣ:** Εγώ! Είναι κακοί οι άθλοι..., είναι πολύ κακά.
- ▶ **ΝΗΠΙΑΓΩΓΟΣ:** Οι άθλοι δεν είναι αυτό. Ποιος άλλος ξέρει να μας πει τι είναι οι άθλοι; (Τα παιδιά μιλούν μεταξύ τους.)
- ▶ **ΝΗΠΙΑΓΩΓΟΣ:** (Υψώνοντας τη φωνή.) Ξέρετε τι είναι αυτό;
- ▶ **ΛΕΥΤΕΡΗΣ:** Εγώ θέλω να πω για εκείνα τα γουρούνια που κατάστρεψαν τα χωράφια.
- ▶ **ΝΗΠΙΑΓΩΓΟΣ:** Τι το έκανε το γουρούνι;
- ▶ **ΛΕΥΤΕΡΗΣ:** Φορούσε τη στολή του κιόλας.
- ▶ **ΝΗΠΙΑΓΩΓΟΣ:** Από το γουρούνι φορούσε τη στολή;
- ▶ **ΛΕΥΤΕΡΗΣ:** Ναι.
- ▶ **ΝΗΠΙΑΓΩΓΟΣ:** Θυμάσαι καλά;
- ▶ **ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ:** Όχι! Το λιοντάρι, το λιοντάρι της Νεμέας φορούσε τη στολή.
- ▶ **ΝΗΠΙΑΓΩΓΟΣ:** Α, από το λιοντάρι της Νεμέας;
- ▶ **ΛΕΥΤΕΡΗΣ:** : Και το πήρε μαζί του το βράδυ... (γέλια από τα παιδιά).
- ▶ **ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ:** Ο Ηρακλής μόλις ήταν μωρό, τα έστειλε η Ήρα δύο φίδια, ένα μαύρο και ένα άσπρο.

Αναστοχασμός μέσα από ένα παράδειγμα οργανωμένης συζήτησης στην προσχολική τάξη (3)

- ▶ ΣΤΕΦΑΝΟΣ: Κι ένα κόκκινο.
- ▶ ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ: ...για να τον σκοτώσουν.
- ▶ **ΝΗΠΙΑΓΩΓΟΣ: Γιατί; Δεν τον ήθελε τον Ηρακλή;**
- ▶ ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ: Όχι, γιατί δεν ήταν θεός.
- ▶ **ΝΗΠΙΑΓΩΓΟΣ: Λεν ήταν φίλοι με τον Ηρακλή η Ήρα;**
- ▶ Νίκος: Η Ήρα ήταν Λερναία Ύδρα.
- ▶ **ΝΗΠΙΑΓΩΓΟΣ: Τα κορίτσια δεν ξέρουν κάτι για τον Ηρακλή;**
- ▶ ΚΑΤΕΡΙΝΑ: Δεν ξέρουμε, εμείς τίποτα.
- ▶ **ΝΗΠΙΑΓΩΓΟΣ: Δεν ξέρετε για τον Ηρακλή;**
- ▶ ΚΑΤΕΡΙΝΑ: Όχι.
- ▶ **ΝΗΠΙΑΓΩΓΟΣ: Δεν έχετε ξανακούσει για τον Ηρακλή;**
- ▶ ΡΙΑ: Όχι.
- ▶ **ΝΗΠΙΑΓΩΓΟΣ: Αυτά που είπαν τα παιδιά τα ακούσατε;**
- ▶ ΚΑΤΕΡΙΝΑ: Ναι.
- ▶ **ΝΗΠΙΑΓΩΓΟΣ: Λοιπόν θα τα πούμε μετά για να θυμηθείτε.**

*Πηγή: Μπιρμπίλη Μ., 2015: σσ. 112-113

Πρόταση: Ο διάλογος μπορεί να δοθεί φωτοτυπημένος σε κάθε ομάδα για να τον επεξεργαστεί ευκολότερα

Αναστοχαστικά ερωτήματα

- ▶ Τι παρατηρείτε ως προς τον τρόπο με τον οποίο η νηπιαγωγός οργανώνει τη λεκτική της αλληλεπίδραση με τα παιδιά στο πλαίσιο μιας οργανωμένης δραστηριότητας;
- ▶ Εντοπίστε σημεία που θα θέλατε να σχολιάσετε αναφέροντας στιγμές από τη λεκτική αλληλεπίδραση που εξελίσσεται ανάμεσα στη νηπιαγωγό και τα παιδιά. Αξιοποιήστε και τα παρακάτω ερωτήματα για να σχολιάσετε το παράδειγμα που διαβάσαμε.
- ▶ Ποιος είναι ο στόχος της δραστηριότητας της νηπιαγωγού; Είναι σαφής και πώς γίνεται φανερός;
- ▶ Ποιος είναι ο στόχος των ερωτήσεων που απευθύνει η νηπιαγωγός στα παιδιά; Ποιες γνωστικές ή άλλες δεξιότητες ενισχύει το είδος των ερωτήσεων και το είδος της ανατροφοδότησης της νηπιαγωγού στις απαντήσεις των παιδιών;
- ▶ Ποιοι είναι οι ρόλοι των συμμετεχόντων στη μαθησιακή διαδικασία;
- ▶ Συμφωνείτε με τις πρακτικές διαλόγου στον παραπάνω διάλογο. Αν ναι, γιατί; Αν όχι, θα μπορούσατε να τον τροποποιήσετε (ενδεικτικά) δίνοντας μια εναλλακτική πρόταση;

Β' ΜΕΡΟΣ (Διαφάνειες: 10-25)

► Εισαγωγή στο θεωρητικό πλαίσιο:

- (α) Η έννοια και η σημασία του διαλόγου.
- (β) Η αναγκαιότητα της μελέτης των συμμετοχικών και διαλογικών πρακτικών.
- (γ) Η σημασία του διαλόγου στην εκπαιδευτική διαδικασία: Η σχέση διαλογικών πρακτικών και μάθησης
- (δ) Οι προϋποθέσεις του διαλόγου
- (ε) Τα χαρακτηριστικά της διαλογικής διδασκαλίας.
- (στ) Κυρίαρχες διαλογικές πρακτικές.
- (ζ) Αποτελεσματικές διαλογικές και συμμετοχικές πρακτικές.

► Στόχος: Η εισαγωγή στη νέα γνώση / θεωρητικό πλαίσιο.

2α. Η έννοια και η σημασία του διαλόγου

- ▶ Ο δημοκρατικός διάλογος περιγράφεται ως μια λεκτική αλληλεπιδραστική διαδικασία κατά την οποία οι συμμετέχοντες:
 - ▶ **εκφράζονται, επιχειρηματολογούν,**
 - ▶ **διερευνούν** τις δικές τους παραδοχές και τις παραδοχές των άλλων και
 - ▶ **οικοδομούν** ένα κοινό πλαίσιο μέσα στο οποίο αναπτύσσεται η συλλογική σκέψη,
 - με στόχο:
 - την **κοινή κατανόηση,**
 - τη **συντονισμένη δράση** και
 - τη **διαμόρφωση ή την αλλαγή των απόψεων** των συμμετεχόντων προς το συμφέρον της ομάδας ή της κοινότητας (Bohm, 1996· Mercer & Howe, 2012).
- ▶ Οι βασικές έννοιες, δηλαδή, που πλαισιώνουν το διάλογο είναι:
 - ▶ η αλληλεπίδραση,
 - ▶ η συμμετοχικότητα,
 - ▶ η διερεύνηση, ο αναστοχασμός
 - ▶ η προσπάθεια μέσα από όλες τις παραπάνω διαδικασίες **να διαμορφωθούν ή να αλλάξουν** οι πεποιθήσεις και οι πρακτικές των συμμετεχόντων, με βάση τη νέα κατανόηση ή τη γνώση που έχει παραχθεί.

2β. Η αναγκαιότητα της μελέτης των διαλογικών πρακτικών

Βασική παραδοχή στην ανάπτυξη της μάθησης και στην οικοδόμηση της γνώσης, αποτελεί η σημασία της ενεργητικής συμμετοχής των παιδιών στην εκπαιδευτική διαδικασία:

- στο πλαίσιο της κοινωνικής αλληλεπίδρασης, κατανόησης και συν-κατασκευής του νοήματος, διαμέσου αυτής της αλληλεπίδρασης.
- ως συλλογική διαδικασία, που συμβαίνει κυρίως όταν τα άτομα δημιουργούν και μοιράζονται μια κοινή εμπειρία, με τη βοήθεια της γλώσσας, δημιουργώντας κοινή γνώση (Vygotsky, 1978).
- ως μέσο για να ανταλλάξει κάποιος, να διερευνήσει και να τελειοποιήσει τα νοήματα (Wells, 2001).
- ως διαμεσολαβητικό εργαλείο μέσω του οποίου διαμορφώνεται και υποστηρίζεται η μαθησιακή διαδικασία και προωθείται η ενεργητική συγκρότηση της γνώσης εκ μέρους των παιδιών (Alexander 2008, Brown & Campione 1996, Mercer & Littleton 2007, Wells, 2001, Mercer, 2000).

2B. Η αναγκαιότητα να μελετήσουμε τις διαλογικές πρακτικές συσχετίζεται με διαφορετικές οπτικές

Διαλογικές Πρακτικές

(παροχή ισότιμων ευκαιριών στους μαθητές)

Σύγχρονες θεωρίες μάθησης και θεωριών για την παιδική ηλικία

Τα παιδιά ως :

- (1) ενεργοί συμμετέχοντες στη μάθησή τους (Piaget, 1978 · Vygotsky, 1978, Rogoff et al. 1993):
 - η μάθηση προκύπτει μέσα από τις αλληλεπιδράσεις με τους γύρω μας και το περιβάλλον,
 - μέσα από τη χρήση πολιτισμικών εργαλείων, όπως η γλώσσα, σε μια προσπάθεια να κατακτηθεί η διυποκειμενικότητα και να κατασκευαστεί το κοινό νόημα.
- (2) δρώντα πρόσωπα, ικανά για συλλογική δράση και λήψη αποφάσεων (James, Jenks & Prout, 1998).

Οδηγούν στη μάθηση

Σύγχρονες διεθνείς τάσεις στην προσχολική εκπαίδευση

- (1) Προτάσεις της Ευρωπαϊκής εκπαιδευτικής πολιτικής (OECD, 2001, 2006) αλλά και
- (2) Ο σύγχρονος παιδαγωγικός λόγος (Dahlberg & Moss 2005): να συνδιαμορφωθεί η εκπαίδευση από τους εκπαιδευτικούς και τα παιδιά ως μια δημοκρατική πρακτική
- (3) Συνθήκη των Ηνωμένων Εθνών (1989) σχετικά με τα δικαιώματα του παιδιού (αριθ. 12, 13): το δικαίωμα των παιδιών ως πολιτών να εκφέρουν ελεύθερα άποψη, καθώς και το γεγονός ότι η άποψη αυτή θα πρέπει να ακουστεί.
- (4) Εφαρμογή καινοτόμων προγραμμάτων (π.χ. στο Reggio Emilia)

Είναι δημοκρατικές πρακτικές / συνδέονται με τα δικαιώματα των παιδιών στη λήψη αποφάσεων.

(2γ) Η σημασία της ενίσχυσης του διαλόγου στην εκπαιδευτική διαδικασία: Η σχέση διαλογικών πρακτικών και μάθησης

- ▶ Οι έρευνες σχετικά με τη συμμετοχή των παιδιών στη διαλογική διαδικασία και τη μάθηση τονίζουν **τα οφέλη** σε σχέση με:
 - **(Α) τη γνωστική ανάπτυξη**, και ειδικότερα με:
 - 1) την ανάπτυξη του συλλογισμού (Wells, 1986· Norman, 1992· Mercer, 1995)
 - 2) τη βελτίωση της ακαδημαϊκής απόδοσης (Alexander, 2004· Mortimer & Scott, 2003)
 - καθώς τα άτομα **εξηγούν** τις ιδέες / σκέψεις τους,
 - έρχονται σε **αντιπαράθεση** με τους άλλους,
 - **ανταλλάσσουν**, εμπειρίες, αποκτούν **καινούριες**,
 - κατασκευάζουν **νέα νοήματα** ή/και **να εμβαθύνουν** στα ήδη υπάρχοντα.
 - **(Β) τη συλλογική ταυτότητα** (Howe & Mercer, 2007)
 - όταν οι συμμετέχοντες αλληλεπιδρούν και **σκέφτονται συλλογικά**,
 - δοκιμάζουν μια **κοινή προσπάθεια**,
 - κατασκευάζουν **κοινή γνώση**,

(2δ) Οι προϋποθέσεις του διαλόγου

- ▶ Η φιλοσοφία και η διαδικασία του γόνιμου και εποικοδομητικού διαλόγου προϋποθέτει τη δημιουργία ενός πλαισίου, όπου ο καθένας που συμμετέχει σ' αυτόν μαθαίνει
 - **να ακούει και να μιλάει**,
 - **να εκφράζει** τις απόψεις, τους φόβους, τις ελπίδες και τις αμφιβολίες του χωρίς δισταγμό,
 - **να ακούει τους συνομιλητές** του με υπομονή, ενδιαφέρον, ευαισθησία, σεβασμό και κατανόηση.
- ▶ Στο πλαίσιο αυτό οι **διαφωνίες** των συμμετεχόντων **αποτελούν ευκαιρίες** για
 - αυτοπαρατήρηση, αναστοχασμό και αναθεώρηση των απόψεων τους,
 - **παρά ευκαιρίες** για αυτοπροβολή, ανταγωνιστικότητα, προσβολή των άλλων ή επιβολή μιας συγκεκριμένης θεωρίας.
- ▶ Ο σκοπός του διαλόγου,
 - δεν είναι να πείσει ή να επηρεάσει** το άλλο πρόσωπο, **αλλά να κατανοήσει την οπτική του**, τις ανησυχίες, τις αξίες, τα συναισθήματα, τις παραδοχές και τους στόχους του.
- ▶ Βασικές προϋποθέσεις,
 - προκειμένου μια ομάδα να μοιραστεί έναν παραγωγικό και ειλικρινή διάλογο είναι:
η ακρόαση, η ισότητα, η συλλογική και διερευνητική εργασία και η συν-κατασκευή της γνώσης, ο διερευνητικός διάλογος.

(2δ) Οι προϋποθέσεις του διαλόγου

❖ (1) Η προσεκτική ακρόαση είναι απαραίτητη προϋπόθεση για τον εκπαιδευτικό διάλογο (Alexander, 2006) καθώς

- οι καλοί εκπαιδευτικοί **ακούνε** τα παιδιά, ακολουθούν και **στηρίζουν τις ιδέες** και το συλλογισμό τους,
- αποτελεί ένα πλαίσιο όπου τα άτομα μαθαίνουν να ακούνε και να μιλάνε, **αισθάνονται νομιμοποιημένα** για να παρουσιάσουν τις θεωρίες και να προσφέρουν τις ερμηνείες τους,
- βασική θέση κατέχει το **καλωσόρισμα & η αποδοχή του άλλου**, η ιδέα του σεβασμού της ετερότητας και η ενεργή ακρόαση, η οποία περιλαμβάνει την ερμηνεία και **δίνει νόημα στο μήνυμα και αξία σε εκείνον που το προσφέρει** (Dahlberg & Moss, 2005:99).

❖ (2) Στο πλαίσιο μιας ισότιμης & δημοκρατικής τάξης

- ✓ ο ρόλος του δασκάλου είναι:
 - **ισότιμος και αυθεντικός**, οργανώνοντας και **συντονίζοντας** τη συζήτηση διακριτικά, ως **διευκολυντής** και φροντίζοντας για τη **δημοκρατική κατανομή του λόγου** προς όλους.
 - **συμμετέχει μαζί με το παιδί**, οι γνώσεις και τα νοήματα να συν-κατασκευάζονται μέσα από βιωμένες καταστάσεις, ώστε **η επικοινωνία** να μην αποτελεί τη μεταφορά μιας προκατασκευασμένης έννοιας ή μιας ανταλλαγής από τμηματικούς μονολόγους, που γίνονται εκ περιτροπής (Dahlberg & Moss, 2005).
- ✓ ο ρόλος των μαθητών είναι:
 - **να σέβονται τα δικαιώματα των συνομιλητών τους** και να χρησιμοποιούν με υπευθυνότητα και συλλογική διάθεση το λόγο στον διάλογο, συμβάλλοντας με τον τρόπο τους στη διαφώτιση μιας διαλογικής συζήτησης.

(2δ) Οι προϋποθέσεις του διαλόγου

❖ (3) Η υιοθέτηση του διαλόγου ως μια συλλογική ερευνητική πρακτική

στην καθημερινή εμπειρία της τάξης **έχει οφέλη** σε γνωστικό και συναισθηματικό επίπεδο δίνοντας τη δυνατότητα στα παιδιά και στους εκπαιδευτικούς:

⇒ **να μάθουν** μαζί μέσω της **κοινής συμμετοχής**

⇒ **να διαμορφώνουν νοήματα** μέσα από το διάλογο, το στοχασμό και την ερμηνεία (Clark & Moss, 2010).

⇒ **να δημιουργήσουν μια κοινότητα μάθησης** στην οποία τόσο οι εκπαιδευτικοί όσο και οι μαθητές αποτελούν ενεργούς μαθητευόμενους και συνεργάτες, παρέχοντας ο καθένας ηγεσία και καθοδήγηση σε κοινές προσπάθειες (Rogoff, Matuson & White, 1996).

⇒ **μέσα σ' αυτή τη μαθησιακή κοινότητα** που συνεργάζεται διαλογικά, **μπορούν να δημιουργηθούν ευκαιρίες** που θα ενεργοποιήσουν το συλλογικό αναστοχασμό και θα βοηθήσουν στην κατάκτηση της νέας γνώσης (Lindfors, 1999).

(2δ) Οι προϋποθέσεις του διαλόγου

❖ (4) Ο διερευνητικός διάλογος (exploratory talk):

- **Αποτελεί ένα διαλογικό μοντέλο** που μπορεί να καταστεί χρήσιμο παιδαγωγικό εργαλείο (π.χ. για συνεργατική δημιουργική ομιλία) (Wegerif, 2005).
- **Είναι προσανατολισμένος** σε μια διαδικασία συλλογικής έρευνας, ώστε να επιτρέπει τις κριτικές αντιπαραθέσεις μέσα σε ένα συνεργατικό πλαίσιο (Wegerif & Mercer, 1997), στο οποίο οι συμμετέχοντες εμπλέκονται δημιουργικά ο ένας με τις ιδέες του άλλου, επικοινωνούν και ο ένας χτίζει πάνω στη σκέψη του άλλου (Mercer, 2006).
- **Οι συμμετέχοντες είναι σε θέση** να αλλάξουν τη σκέψη και τη γνώμη τους, όταν βρίσκονται απέναντι σε πειστικά επιχειρήματα.
- **Αναμένεται η ποιότητα της αλληλεπίδρασης** και όχι η συσσώρευση των γνώσεων.

(2ε) Τα χαρακτηριστικά της διαλογικής διδασκαλίας

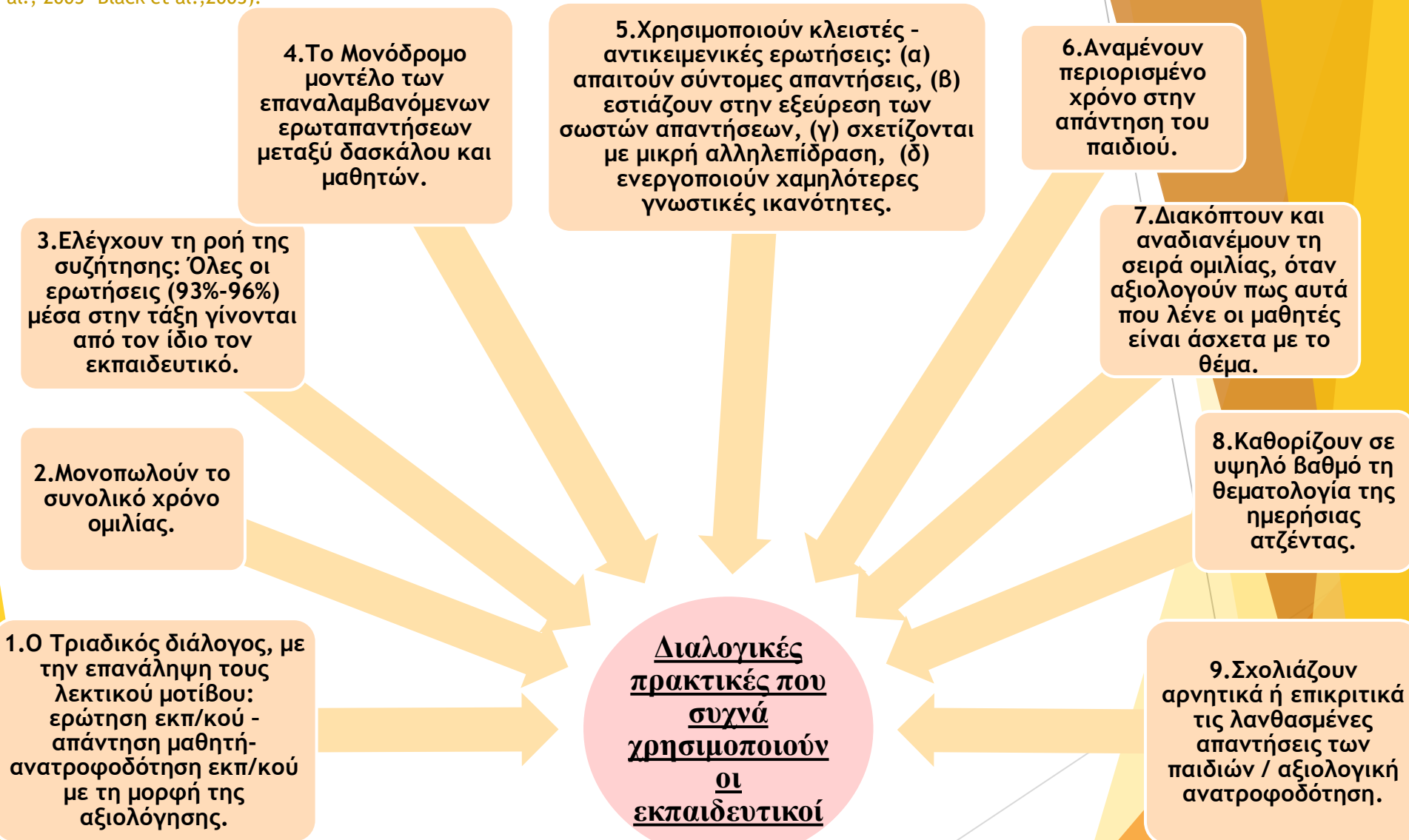
- ❖ Οι διαλογικές προσεγγίσεις στη σχολική τάξη είναι πιο αποτελεσματικές από τις παραδοσιακές μονολογικές, που κυριαρχούν ως πρακτική.
- ❖ Το επιχείρημα: η βελτίωση της κριτικής σκέψης και η αύξηση των γνωστικών δυνατοτήτων των μαθητών (Alexander, 2006· Nystrand et al, 1997).
- ❖ Ποικίλες ονομασίες της «**Διαλογικής διδασκαλίας**» (dialogic teaching: Alexander, 2006) στη βιβλιογραφία: **διαλογική μάθηση**, (dialogic learning: van der Linden & Renshaw 2004), **διαλογική παιδαγωγική** (dialogic pedagogy: Skidmore 2000) και **διαλογική έρευνα** (dialogic inquiry: Wells 2001).
- ❖ **Διαλογική διδασκαλία**: Η γνώση και η κατανόηση **προέρχονται από την εξερεύνηση** και την ανάλυση των ιδεών, **από τον έλεγχο** των αποδεικτικών στοιχείων, παρά από την άκριτη αποδοχή κάποιας άποψης, χωρίς ερωτήσεις ή περαιτέρω έρευνα (Alexander, 2006).
- ❖ «**Η διαλογική διδασκαλία,**
 - ❖ **εξερευνά** τη διαδικασία της σκέψης του μαθητή,
 - ❖ **αντιμετωπίζει τις συνεισφορές των μαθητών** και ιδιαίτερα τις απαντήσεις τους στις ερωτήσεις του δασκάλου, **ως στάδια σε μια συνεχή γνωστική αναζήτηση** και όχι ως τερματικά σημεία
- ❖ «**Καλλιεργεί** την κοινή δέσμευση, την εμπιστοσύνη, την ανεξαρτησία και την ευθύνη των μαθητών» (Alexander, 2006).

(2ε) Τα χαρακτηριστικά της διαλογικής διδασκαλίας

- ❖ Ο Alexander (2006), περιγράφει τις παρακάτω πέντε στρατηγικές ομιλίας, ως δείκτες μιας διαλογικής τάξης:
 - ✓ Συλλογική (Collective): Οι εκπαιδευτικοί και τα παιδιά **εξετάζουν τα μαθησιακά καθήκοντα μαζί**, είτε ως ομάδα ή ως τάξη και όχι απομονωμένα.
 - ✓ Αμοιβαία (Reciprocal): Οι εκπαιδευτικοί και τα παιδιά ακούν ο ένας τον άλλο, **μοιράζονται** τις ιδέες και εξετάζουν τις εναλλακτικές οπτικές.
 - ✓ Υποστηρικτική (Supportive): Τα παιδιά εκφράζουν τις ιδέες τους ελεύθερα, **χωρίς το φόβο της αμηχανίας πάνω στις «λανθασμένες» απαντήσεις** και βοηθούν ένας τον άλλο για να καταλήξουν σε κοινές αντιλήψεις.
 - ✓ Αθροιστική (Cumulative): Οι εκπαιδευτικοί και τα παιδιά **αξιοποιούν** τις δικές τους και τις ιδέες του άλλου (**χτίζουν** πάνω σε αυτές) και τις **συνδέουν** μεταξύ τους.
 - ✓ Σκόπιμη (Purposeful): Οι εκπαιδευτικοί **σχεδιάζουν και διευκολύνουν** τη διαλογική διδασκαλία με ιδιαίτερους εκπαιδευτικούς στόχους.

(2στ) Κυρίαρχες Διαλογικές πρακτικές

(Mehan, 1979· Galton et al., 1980· Rowe, 1986· Wolf, 1987· Ramirez & Merino, 1990· Lemke, 1990· Wragg, 1993· Artz & Thomas, 1999· Kawanaka & Stigler, 1999· Stigler & Hiebert, 1999· Mercer, 2000· Maybin, 2001· Gall, 1984· Perrot, 2002· English et al., 2002· Hargreaves et al., 2003· Black et al., 2003).

(2ζ) Αποτελεσματικές διαλογικές και συμμετοχικές πρακτικές*

Ο εκπαιδευτικός μπορεί να διευκολύνει την έκφραση και την ανταλλαγή απόψεων και ιδεών μεταξύ των παιδιών με τις παρακάτω πρακτικές:

- ✓ **(1) Κάνοντας σαφές από την αρχή της συζήτησης και υπενθυμίζοντάς κατά τη διάρκεια της, όποτε χρειάζεται, το θέμα της και το λόγο για τον οποίο γίνεται (π.χ. «μαζευτήκαμε όλοι μαζί για να συζητήσουμε / αποφασίσουμε / διαλέξουμε...»).**
 - ✓ Η πρακτική αυτή βοηθάει τα μέλη της ομάδας, και ιδιαίτερα τα μικρά παιδιά, να κρατηθούν μέσα στο θέμα και να συνειδητοποιήσουν ότι οι συζητήσεις γίνονται για κάποιο λόγο (Illinois Early Learning Standards, 2006).
- ✓ **(2) Κάνοντας ανοιχτές, παραγωγικές ερωτήσεις**
 - ✓ Αποφεύγονται οι ερωτήσεις που οδηγούν σε «ναι / όχι» απαντήσεις, ενθαρρύνονται οι ανοιχτές ερωτήσεις που δίνουν στα παιδιά τη δυνατότητα να σκεφτούν και να συνθέσουν όσο το δυνατόν μεγαλύτερες και πιο πλούσιες απαντήσεις μπορούν (Edwards, 2001).
- ✓ **(3) Παροτρύνοντας τα παιδιά να σκεφτούν εναλλακτικές λύσεις, ιδέες ή απόψεις** («αυτή είναι μια καλή ιδέα που έχετε - π.χ. να ζωγραφίσουμε τους τοίχους της αυλής μας - Αναρωτιέμαι όμως τι θα έλεγαν το παιδιά της διπλανής τάξης γι' αυτό...» ή «αυτή είναι μια λύση που προτείνετε. Σκέφτεστε κάποια άλλη;»).

*Πηγή: Μπιρμπίλη (2015)

(27) Αποτελεσματικές διαλογικές και συμμετοχικές πρακτικές*

- ✓ **(4) Υποβάλλοντας στα παιδιά συμπληρωματικές ερωτήσεις** που τα παροτρύνουν να αιτιολογήσουν τις απόψεις τους και να λάβουν υπόψη τους αυτές των άλλων.
- ✓ **(5) Επαναλαμβάνοντας κάποιες φορές αυτά που λένε τα παιδιά με στόχο τη συνοχή του διαλόγου.**
 - ✓ Η πρακτική αυτή όμως δεν θα πρέπει να εφαρμόζεται κάθε φορά που μιλάει ένα παιδί, γιατί υπάρχει ο κίνδυνος ν' αρχίσουν τα παιδιά να ακούν και να προσέχουν μόνο αυτό που λέει ο εκπαιδευτικός και όχι αυτά που λένε οι συμμαθητές τους (Pronin-Fromberg, 2000).
- ✓ **(6) Επαναδιατυπώνοντας τις απόψεις των παιδιών, όταν χρειάζεται, για να γίνουν κατανοητές από όλη την ομάδα** (π.χ. «λέει λοιπόν ο Ορέστης ότι...»).
- ✓ Δίνοντας στα παιδιά «μια προσεγμένη εκδοχή αυτού που λέχθηκε», τα βοηθάμε να σκεφτούν καλύτερα και να συνεχίσουν τη συζήτηση (Mercer, 2000:42).
- ✓ **(7) Δεχόμενος τις ιδέες και τις απόψεις των παιδιών χωρίς κριτική.**
- ✓ **(8) Λέγοντας την άποψή του ή δίνοντας ιδέες και πληροφορίες όπου χρειάζεται για να διευκολύνει τη ροή της συζήτησης, χωρίς όμως να τη μονοπωλεί ή να τη μετατρέπει σε διάλεξη** (Lees, 1981; Wood & Wood, 1983).
- ✓ **(9) Επαινώντας τα παιδιά κατά διαστήματα για τον τρόπο σκέψης τους και την ικανότητά τους να συμμετέχουν στη συζήτηση** (πχ. «αυτή είναι μια καλή ιδέα/πρόταση/ένας πολύ καλός τρόπος για να βοηθήσουμε τα αδέσποτα ζώα. Τι άλλο θα μπορούσαμε να κάνουμε;», «μου αρέσει που ακούτε ο ένας τον άλλο πριν μιλήσετε», «χαίρομαι που προσπαθείτε να σκεφτείτε τι μπορούμε να φτιάξουμε).

*Πηγή: Μπιρμπίλη (2015)

(27) Αποτελεσματικές διαλογικές και συμμετοχικές πρακτικές*

- ✓ **(10) Συνοψίζοντας, κατά διαστήματα,** αυτά που λένε τα παιδιά για να τους θυμίσει τι έχει ειπωθεί μέχρι τη στιγμή εκείνη, και για να συσχετίσει τις διαφορετικές απόψεις και ιδέες (Pronin-Fromberg, 2000).
 - ✓ *Κάνει μία περίληψη των όσων έχουν ειπωθεί χρησιμοποιώντας, όπου αυτό είναι εφικτό, και τα ονόματα των παιδιών. Για παράδειγμα, «άρα όπως είπαν ο Απόστολος, ο Γιάννης και η Μαρία για να μπορούμε να μιλάμε όλοι στην παρέα χρειάζεται να σηκώνουμε το χέρι μας. Τι άλλο πιστεύετε ότι μπορούμε να κάνουμε για να...;» ή «ποιος άλλος συμφωνεί μαζί τους».*
- ✓ **(11) Ενθαρρύνοντας τα παιδιά να ακούν, να μιλούν και να απαντούν το ένα στο άλλο.**
 - ✓ *Αυτό μπορεί να γίνει τραβώντας την προσοχή της ομάδας στο παιδί που μιλάει με σχόλια, όπως «ο Ορέστης, λέει να πάμε στον ζωολογικό κήπο. Ποιος άλλος συμφωνεί με την ιδέα του;», «Μαργαρίτα, τι γνώμη έχεις γι' αυτό που είπε η Μαρία;», «τώρα ακούμε όλοι αυτά που μας λέει η Ιφιγένεια», «ας αφήσουμε τον Νίκο να τελειώσει αυτό που λέει. Μετά θα ακούσουμε όποιον άλλο θέλει να μιλήσει» (Pronin-Fromberg, 2000).*
- ✓ **(12) Απαντώντας στις ερωτήσεις των παιδιών με μια ερώτηση** (π.χ. «αυτή είναι μια καλή ερώτηση. Εσύ τι λες; Γιατί νομίζεις ότι συμβαίνει αυτό; Οι υπόλοιποι τι λέτε;»).
- ✓ *Όπως εξηγούν οι Diffily & Sassman (2002), η τεχνική αυτή της «αντερώτησης» δίνει την ευθύνη για τη μάθηση και τη σκέψη πίσω στα παιδιά, ενώ ταυτόχρονα βοηθάει στο να συνεχιστεί η συζήτηση μεταξύ τους (ενώ αν απαντήσει ο εκπαιδευτικός, η προσοχή των παιδιών στρέφεται σε αυτόν.*

*Πηγή: Μπιρμπίλη (2015)

(2ζ) Αποτελεσματικές διαλογικές και συμμετοχικές πρακτικές*

- ✓ **(13) Κρατώντας τη συζήτηση μέσα στο θέμα**, ο εκπαιδευτικός περνά στα παιδιά το μήνυμα, ότι η συζήτηση είναι ένα χρήσιμο μέσο επικοινωνίας των ανθρώπων (π.χ. «Αλίκη χαίρομαι που πήγατε με τη μαμά και τον μπαμπά στο μουσείο και θα ήθελα κάποια στιγμή να μας πεις τι είδατε, αλλά τώρα θα ήθελα να γυρίσουμε πίσω στο θέμα που συζητάμε και το οποίο είναι...»)
- ✓ Είναι ακόμα σημαντικό να κατανοήσουν τα παιδιά ότι οι συζητήσεις δε γίνονται «για να γίνονται», αλλά για να καταλήξουν κάπου (Jacobsen et al, 1993).
- ✓ **(14) Φροντίζοντας τη διαμόρφωση του χώρου μέσα στον οποίο πραγματοποιείται η συζήτηση**, αφού η ποιότητά της και η ανταλλαγή απόψεων επηρεάζονται άμεσα.
- ✓ Καθώς η οπτική επαφή είναι απαραίτητη για την καλή επικοινωνία τα παιδιά θα πρέπει να κάθονται έτσι, ώστε να αισθάνονται άνετα και να μπορούν να βλέπουν και να ακούν το ένα το άλλο.
- ✓ **(15) Κουβεντιάζοντας και ορίζοντας, μαζί με τα παιδιά, τους κανόνες της συζήτησης.**
- ✓ **(16) Παραμένοντας όλοι στη θέση τους, μέχρι να τελειώσει η συζήτηση** (Friedrich, 2000).
- ✓ **(17) Μη δεχόμενοι ειρωνείες και κοροϊδίες** (Friedrich, 2000).
- ✓ **(18) Τελειώνοντας τις συζητήσεις, προκειμένου να είναι χρήσιμες, με μια σύνθεση όσων ειπώθηκαν κι ένα συμπέρασμα** (Oakhill & Garnham, 1988).
- ✓ Η πρακτική αυτή βοηθάει ιδιαίτερα τα παιδιά της προσχολικής ηλικίας **να διακρίνουν το σημαντικό από τα ασήμαντα** στοιχεία και **να φύγουν από τη συζήτηση με σαφείς ιδέες** για το τι πρόκειται να επακολουθήσει ή για το τι αποφάσισε η ομάδα.

*Πηγή: Μπιρμπίλη (2015)

Πρακτική άσκηση

1. Διαβάστε προσεκτικά την παρακάτω συζήτηση και εντοπίστε τις αποτελεσματικές και τις μη αποτελεσματικές διαλογικές πρακτικές που υιοθετούνται από τον/την εκπαιδευτικό
(το παράδειγμα είναι από το βιβλίο της Μπιρμπίλη, Μ. (2015), σελ. 156-157).
2. Σκεφτείτε μια εναλλακτική πρόταση για να βελτιωθεί η λεκτική αλληλεπίδραση με τα παιδιά.

▶ **ΝΗΠΙΑΓΩΓΟΣ:** Λοιπόν παιδιά, τώρα θα κάνουμε μια κουβεντούλα. Θα σας πω πρώτα εγώ κάποια πράγματα και, μετά, θα μιλήσουμε όλοι μαζί. Αλλά κάνουμε μια κουβεντούλα σημαίνει ότι, όταν μιλάει ένας συμμαθητής μας όλοι οι άλλοι τον ακούμε.

▶ **ΠΑΙΔΙΑ :**

▶ **ΝΗΠΙΑΓΩΓΟΣ:** Εντάξει;

▶ **ΠΑΙΔΙΑ:**

▶ **ΝΗΠΙΑΓΩΓΟΣ:** Το καλοκαίρι, που λέτε, είχα πάει διακοπές. Εκεί γνώρισα ένα κοριτσάκι. Το κοριτσάκι αυτό το λέγανε Νορίκο. Δεν είναι λίγο περίεργο το όνομά της;

▶ **ΠΑΙΔΙ:** Ναι.

▶ **ΝΗΠΙΑΓΩΓΟΣ:** Ξέρετε γιατί;

▶ **ΠΑΙΔΙ:** Γιατί;

▶ **ΝΗΠΙΑΓΩΓΟΣ:** Γιατί δεν ήταν από την Ελλάδα!

▶ **ΠΑΙΔΙ:** Ήταν από άλλη χώρα.

▶ **ΝΗΠΙΑΓΩΓΟΣ:** Ήταν από άλλη χώρα. Από πού λέτε να ήταν; Για πες μας;

▶ **ΠΑΙΔΙ:** Από τη Γερμανία.

▶ **ΝΗΠΙΑΓΩΓΟΣ:** Όχι από τη Γερμανία.

▶ **ΠΑΙΔΙ:** Από την Αγγλία.

▶ **ΝΗΠΙΑΓΩΓΟΣ:** Για σκεφτείτε λίγο το όνομα της. «Νορίκο». Από πού μπορεί να ήταν, ε;

▶ **ΠΑΙΔΙΑ:** Από τη Ρωσία.

▶ **ΝΗΠΙΑΓΩΓΟΣ:** Ούτε από τη Ρωσία. Η Δήμητρα.

▶ ΔΗΜΗΤΡΑ : Εεε...

▶ ΝΗΠΙΑΓΩΓΟΣ: *Θέλετε να σας πω;*

▶ ΠΑΙΔΙΑ : Ναι!

▶ ΝΗΠΙΑΓΩΓΟΣ: *Ήταν από την Κίνα.*

▶ ΠΑΙΔΙ : Ααα! Το είχα στο μυαλό μου.

▶ ΝΗΠΙΑΓΩΓΟΣ: *Το είχες στο μυαλό σου; Ήταν λίγο διαφορετικοί από εμάς.*

▶ *Ξέρετε πώς είναι οι Κινέζοι; Έχετε δει ποτέ;*

▶ ΠΑΙΔΙ : Ναι! Κίτρινοι.

▶ ΝΗΠΙΑΓΩΓΟΣ: *Ναι! Και πώς είναι τα ματάκια τους; Για να τους κάνουμε όλοι μαζί....*

▶ *Ωωω...!! Τι άλλο ξέρουμε για τους Κινέζους; Ποιος άλλος θέλει να μας πει; Η Ναταλία.*

▶ ΝΑΤΑΛΙΑ: Τρώνε ρύζι με ένα κουτάλι από ξυλάκια.

▶ ΝΗΠΙΑΓΩΓΟΣ: *Ναι! Έχουν ξυλάκια και τρώνε ρύζι. Όπως εμείς τρώμε το ψωμάκι, αυτοί τρώνε το ρύζι. Ξέρετε τι φοράνε;*

▶ ΠΑΙΔΙ : Τι;

▶ ΝΗΠΙΑΓΩΓΟΣ: *Για πες μας Αλεξάνδρα.*

▶ ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ: Κάτι ρούχα, σαν παλτό.

▶ ΝΗΠΙΑΓΩΓΟΣ: *Σαν παλτό. Ξέρετε πως τα λένε; Ξέρει κανένας;*

▶ ΠΑΙΔΙΑ : Όχι.

▶ ΝΗΠΙΑΓΩΓΟΣ: *Τα λένε κιμονό.*

Πηγή: Μπιρμπίλη Μ., 2015, σ.156-157

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Alexander, R. J. (2004/2006/2008). *Towards dialogic teaching: Rethinking classroom talk*. York: Dialogos.
- Arzt, A., Armour-Thomas, E. (1999). A cognitive model for examining teachers' instructional practice in mathematics: a guide for facilitating teacher reflection. *Educational Studies in Mathematics*, 40, 211-235.
- Black, P., Harrison, C., Marshall, B. and Wiliam, D. (2003). *Assessment for Learning: Putting it into Practice*. Buckingham: Open University Press.
- Bohm, D. (1996). *On Dialogue*. London: Routledge
- Brown, A.L. & Campione J.C. (1996). Psychological theory and the design of innovative learning environments: on procedures, principles, and systems. In L. Schauble and R. Glaser (ed.), *Innovations in learning: New environments for education*, (pp. 289-325). Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Clark, A. & Moss, P. (2010). *Ας ακούσουμε τα μικρά παιδιά. Η προσέγγιση του Μωσαϊκού*. Αθήνα: ΕΑΔΑΠ.
- Dahlberg G. & Moss P. (2005). *Ethics and Politics in Early Childhood Education*. Falmer: Routledge.
- Diffily, D. & Sassman, C. (2002). *Project-based learning with young children*. Portsmouth, NH: Heinemann.
- Edwards, D. (1990). Classroom discourse and classroom knowledge. In C. Rogers and P. Kutnick (eds) *The Social Psychology of the Primary School* (pp. 49-67). London: Routledge.
- English, E., Hargreaves, L. & Hislam, J. (2002). Pedagogical dilemmas in the National Literacy Strategy: primary teachers' perceptions, reflections and classroom behaviour. *Cambridge Journal of Education*, 32(1), 9-26.
- Friedrich, H. (2000). *Επικοινωνία στο Νηπιαγωγείο. Τα παιδιά ως ακροατές και ομιλητές*. Αθήνα: Τυπωθήτω - Γιώργος Δαρδανός.

- Galton, M., Simon, B. & Croll, P. (1980). *Inside the Primary Classroom*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Gall, M. (1984). Synthesis of research of teachers' questioning. *Educational Leadership*, 42(3), 40-47.
- Hargreaves, L., Moyles, J., Merry, R. et al. (2003). How do primary school teachers define and implement 'interactive teaching' in the National Literacy Strategy in England? *Research Papers in Education*, 18(3), 217-36.
- Howe, C., & Mercer, N. (2007). *Children's social development, peer interaction and classroom learning. The primary review* (research survey 2/1b). Cambridge: University of Cambridge.
- Illinois Early Learning Standards (2006) *Cooperation in preschool classroom: Class discussions*. Ανάκτηση 15 Μαρτίου 2007 από το <http://www.illinoisearlylearning.org/tipsheets/coop-meetings.htm>
- Jacobsen, D. Eggen, P. & Kauchak, D. (1993). *Methods for teaching. A skills approach*. New York: Macmillan.
- James, A., Jenks, C & Prout, A. (1998). *Theorizing Childhood*, Cambridge: Polity Press.
- Kawanaka, T., Stigler, J.(1999). Teachers' use of questions in eighth grade mathematics classroom in Germany, Japan and the United States. *Mathematical Thinking and Learning*, 1(4), 255-278.
- Lemke, J. L. (1990). *Talking science: Language, learning and values*. Norwood, NJ: Ablex.
- Lindfors, J. (1999). *Children's Inquiry. Using language to make Sense of the World*. New York: Teachers College, Columbia University.
- Maybin, J. (2003). *Voices, intertextuality and induction into schooling*. In Goodman, S., Lillis, T., Maybin, J. and Mercer, N. (eds.) *Language, Literacy and Education: A Reader* (pp 159-170). London: Trentham.
- Mehan, H. (1979). *Learning lessons: Social organization in the classroom*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

- ▶ Mercer N. (2000 /2006). *Words & Minds. How use language to think together*. London: Routledge.
- ▶ Mercer, N. (1995). *The guided construction of knowledge: talk amongst teachers and learners*. Clevedon: Multilingual Matters.
- ▶ Mercer, N. & Howe, C. (2012). Explaining the dialogic processes of teaching and learning: The value and potential of sociocultural theory. *Learning, Culture and Social Interaction*, 1, 12-21.
- ▶ Mortimer, E.F. & Scott, P.H. (2003). *Meaning Making in Science Classrooms*. Milton Keynes: Open University Press.
- ▶ Μπιρμπίλη, Μ. (2015). *Προς μία Παιδαγωγική του διαλόγου: Η σημασία και ο ρόλος των ερωτήσεων στην προσχολική εκπαίδευση* (2^η έκδοση, εμπλουτισμένη). Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις σοφία.
- ▶ Norman, K. (Ed.) (1992). *Thinking voices. The work of the National Oracy Project*. London: Hodder & Stoughton.
- ▶ Nystrand, M., Gamoran, A., Kachur, R. & Prendergast, C. (1997). *Opening dialogue: understanding the dynamics of language and learning in the English classroom*. New York: Teachers College Press.
- ▶ Oakhill, J., & Gamham, A. (1988). *Becoming a skilled reader*. Oxford: Basil Blackwell.
- ▶ OECD (2001). *Starting Strong: Early Childhood Education and Care*. Paris: OECD.
- ▶ OECD (2006). *Starting Strong II*. Paris: OECD.
- ▶ Piaget, J. (1978). *The child's conception of the world*. New York: Harcourt Brace.
- ▶ Perrot, E. (1982/2002). Using questions in classroom discussion. In A. Pollard (Ed.), *Readings for reflective teaching* (pp. 252-255). London/New York: Continuum
- ▶ Pronin-Fromberg, D. (2000). Το Ολοήμερο Νηπιαγωγείο. Σχεδιασμός και πρακτικές ενός διεπιστημονικού προγράμματος. Εισ.-επιμ. Ε. Κουτσουβάνου & Κ. Χρυσafίδης. Αθήνα: Οδυσσέας.

- ▶ Ramirez, J.D., & Merino, B.J. (1990). Classroom talk in English immersion, early-exit and late-exit transitional bilingual education programs. In R. Jacobson & C. Faltis (Eds) *Language Distribution Issues in Bilingual Schooling*, (pp. 61-103). Clevedon: Multilingual Matters.
- ▶ Rogoff, B., E. Matusov E. & White C. (1996). Models of teaching and learning: Participation in a community of learners. In D.R. Olsen and N. Torrance (ed.) *The handbook of education and human development*, (pp.388-414). Cambridge, MA: Blackwell Publishers.
- ▶ Rogoff, B., Mistry, J., Göncü, A., & Mosier, C. (1993). *Guided participation in cultural activity by toddlers and caregivers. Monographs of the Society for Research in Child Development, 58 (7, Serial no 236).*
- ▶ Rowe, M. (1987). *Using wait time to stimulate inquiry. In W. Wilen (ed.) Questions, questioning techniques, and effective teaching, (pp.95-106). Washington, DC: National Education Association.*
- ▶ Skidmore, D. (2000). From pedagogical dialogue to dialogical pedagogy. *Language and Education, 14 (4), 283-296.*
- ▶ Stigler, J. W., & Hiebert, J. (1999). *The teaching gap: Best ideas from the world's teachers for improving education in the classroom.* New York: Free Press.
- ▶ Van der Linden, J. & P. Renshaw (2004). *Dialogic learning: Shifting perspectives to learning, instruction, and teaching.* Dordrecht: Kluwer Academic.
- ▶ Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society.* Cambridge MA: Harvard University Press.
- ▶ Wegerif, R. (2005). Reason and Creativity in Classroom Dialogues. *Language and Education, 19(3), 223-237.*
- ▶ Wegerif, R. & Mercer, N. (1997). A dialogical framework for researching peer talk. In R. Wegerif and P. Scrimshaw (eds) *Computers and Talk in the Primary Classroom* (pp. 49-65). Clevedon: Multilingual Matters.

- ▶ Wells, G. (1986). *The meaning makers*. London: Hodder and Stoughton.
- ▶ Wells, G. (2001). The development of a community of inquirers. In G. Wells (ed.) *Action, talk and text: Learning and teaching through inquiry*, (pp. 1-22). New York: Teachers College Press.
- ▶ Wolf, D. P. (1987). The art of questioning. *Academic Connections*, 1-7.
- ▶ Wood, H. A., & Wood, D. J (1983). Questioning the pre-school child. *Educational Review*, 35(2), 149-162.
- ▶ Wragg, E.C. (1993). *Primary teaching skills: The report of the research findings of the Leverhulme Primary Project*. London: Routledge.

Το έργο υποστηρίχτηκε από το Ελληνικό Ίδρυμα Έρευνας και Καινοτομίας (ΕΛ.ΙΔ.Ε.Κ.) στο πλαίσιο της 3ης Προκήρυξης της Δράσης «Επιστήμη και Κοινωνία» με τίτλο «Κόμβοι Έρευνας, Καινοτομίας και Διάχυσης» (Αριθμός Έργου: 1953).

VOICE

Voicing children Opportunities
Interaction Collective decision
making Education

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ